

Souhrnná zpráva z konference

Nedobrovolná a nucená sterilizace romských žen: Spravedlnost a odškodnění obětem v České republice

Pořadatelé konference:

**Úřad pro demokratické instituce a lidská práva (ODIHR) /
Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE)
Kontaktní místo pro záležitosti Romů a Sintů (CPRSI)**

Praha, 1. června 2016

Tato zpráva byla publikována ve Varšavě v listopadu 2016

Odmítnutí odpovědnosti

Tato zpráva nemá být považována za oficiální doporučení OBSE na základě konsenzuálního rozhodnutí, ani za stanovisko Úřadu pro demokratické instituce a lidská práva OBSE nebo jakéhokoli konkrétního účastnického státu OBSE. Obsah této zprávy odráží názory vyjádřené účastníky konference, která se konala v Praze dne 1. června 2016, a od té doby do ní nebyly zahrnuty žádné další informace.

OBSAH

Přehled hlavních zkratk	Error! Bookmark not defined.
I. Úvod	4
II. Historie	6
III. Shrnutí jednání	7
Zahájení	7
Jednání I: Zkušenosti s mechanismy na nalezení pravdy a přístupu ke spravedlnosti pro oběti nedobrovolné a nucené sterilizace a dalšího porušování lidských práv v Evropě	9
Jednání II: Historie nedobrovolné a nucené sterilizace romských žen v bývalém Československu a opatření realizovaná s cílem zajistit spravedlnost pro oběti	15
Jednání III: Definování možností pro další postup a doporučení	Error! Bookmark not defined.
IV. Závěry	22
Příloha I: Pořad jednání	24
Příloha II: Seznam účastníků	24
Příloha III: Doporučení mezinárodních orgánů OSN pro lidská práva	28

PŘEHLED HLAVNÍCH ZKRATEK

CEDAW	Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen
CPRSI	Kontaktní místo pro záležitosti Romů a Sintů
ERRC	Evropské centrum pro práva Romů
HDIM	Implementační setkání lidské dimenze
MEP	Poslanec Evropského parlamentu
NGO	Nevládní organizace
ODIHR	Úřad pro demokratické instituce a lidská práva
OHCHR	Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva
OSCE = OBSE	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
UN = OSN	Organizace Spojených národů

I. ÚVOD

Romské a sintske ženy čelí různým formám diskriminace, zejména v oblasti reprodukce a zdraví matek, v níž k nejzávažnějším případům porušování práv romských a sintsckých žen patří nedobrovolná a nucená sterilizace. Romské a sintscké ženy byly podrobeny nedobrovolné a nucené sterilizaci v řadě účastnických států Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE). Tyto případy jsou doloženy v České republice, Maďarsku, Slovensku, Švédsku, Norsku, Německu a Uzbekistánu.

Akční plán na zlepšení situace Romů a Sintů OBSE¹ upozorňuje na specifickou situaci romských a sintsckých žen a žádá, aby byly tyto otázky systematicky začleněny do všech relevantních opatření týkajících se Romů a Sintů, včetně zdravotní péče.²

V roce 2012 se v rámci Hodnotící konference lidské dimenze (HDIM – Implementační setkání lidské dimenze) OBSE konalo setkání pořádané Kontaktním místem pro záležitosti Romů a Sintů (CPRSI) Úřadu pro demokratické instituce a lidská práva OBSE (ODIHR) za účelem diskuse o konkrétních problémech v oblasti reprodukce a zdraví matek, včetně nedobrovolné a nucené sterilizace romských žen, a to ve spolupráci s Evropským centrem pro práva Romů (ERRC).³

Úřad pro demokratické instituce a lidská práva (ODIHR) vzal na vědomí ve své Zprávě o stavu za rok 2013,⁴ že v roce 2009 Česká republika vyjádřila politování za nucené sterilizace romských žen a uznala individuální pochybení, a vzala na vědomí, že v roce 2012 Rada vlády České republiky pro lidská práva doporučila, aby stát těmto obětem poskytl odškodnění. V této Zprávě o stavu bylo rovněž konstatováno, že obětem, které podaly stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva, české soudy a stát přiznaly odškodnění

---

¹ OSCE Ministerial Council, Decision No. 3/03, "Action Plan on Improving the Situation of Roma and Sinti within the OSCE Area" [Rada ministrů OBSE, Rozhodnutí č. 3/03, „Akční plán na zlepšení situace Romů a Sintů v rámci OBSE“], Maastricht, 1. – 2. prosince 2003, <<http://www.osce.org/odihr/17554>>.

² Další relevantní závazky byly přijaty na OSCE Parliamentary Assembly, "Resolution on Promoting Policies on Equality between Women and Men of the Roma Population" [Parlamentní shromáždění OBSE, „Usnesení o podpoře opatření v oblasti rovnosti žen a mužů v romské populaci“], Bělehrad, 10. července 2011, <<http://www.osce.org/odihr/81073>>, které vybízí účastnické státy OBSE, aby mimo jiné podporovaly činnosti zaměřené na zlepšení zdravotního stavu romských žen, a v rozhodnutí OSCE Ministerial Council, Decision No. 4/13, "Enhancing OSCE efforts to implement the Action Plan on Improving the Situation of Roma and Sinti within the OSCE Area, with a particular focus on Roma and Sinti women, youth and children" [Rozhodnutí Rady ministrů OBSE č. 4/13, „Posílení úsilí OBSE na zavedení Akčního plánu na zlepšení situace Romů a Sintů v rámci OBSE se zvláštním zřetelem na romské a sintscké ženy, mládež a děti“], Kyjev, 5. – 6. prosince 2013, <<http://www.osce.org/mc/109340>>, kde jsou vyzývány účastnické státy, aby „zajistily bezpečnost, pohodu a zdraví romských a sintsckých žen, dětí a mládeže“ a „[zvýšily] své úsilí na zajištění toho, aby romské a sintscké ženy mohly užívat i uplatňovat svá lidská práva, a zvýšily své úsilí v boji proti jejich diskriminaci na všech úrovních.“

³ Viz OSCE/ODIHR, "Confront discrimination to lessen health inequalities for Roma women, urge participants at OSCE human rights conference" [„Od účastníků konference OBSE v oblasti lidských práv se žádá, aby čelili diskriminaci s cílem snížit nerovnosti v oblasti zdraví pro romské ženy, OBSE/ODIHR], 27. září 2012, <<http://www.osce.org/odihr/94320>>.

⁴ Viz OSCE/ODIHR, "Implementation of the Action Plan on Improving the Situation of Roma and Sinti Within the OSCE Area: Renewed Commitments, Continued Challenges, Status Report 2013" [„Zavedení Akčního plánu na zlepšení situace Romů a Sintů v rámci OBSE: Obnovené závazky, neustálé výzvy, Zpráva o stavu za rok 2013, OBSE/ODIHR“], 2013, <<http://www.osce.org/odihr/107406>>.

z důvodu dosažení smírného ujednání poté, kdy jejich případy byly uznány Evropským soudem pro lidská práva za přípustné.⁵

V únoru 2015 ministr pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu předložil vládě věcný záměr zákona o odškodnění obětí protiprávních sterilizací, v němž navrhl vytvoření nezávislé odborné komise v rámci Ministerstva, která by posuzovala žádosti těchto obětí a doporučovala vhodná opatření k nápravě. V říjnu 2015 vláda tento návrh zákona odmítla. Při následné komunikaci s Radou Evropy předseda vlády uvedl, že oběti měly vždy možnost podat žalobu na náhradu škody soudní cestou, že stát v roce 2009 vyjádřil veřejné politování nad těmito incidenty a že pravidla, podle nichž byly tyto operace prováděny, byla změněna.⁶

V návaznosti na tento vývoj se představitelé občanské společnosti včetně romských žen obrátili na Úřad pro demokratické instituce a lidská práva (ODIHR), aby podpořil akci umožňující dialog mezi orgány veřejné správy a občanskou společností s cílem zvýšit povědomí o situaci nedobrovolně či nuceně sterilizovaných romských žen a napomohl vytvořit mechanismy pro zajištění přístupu ke spravedlnosti pro tyto oběti v České republice.

V reakci na tuto výzvu a po předchozích aktivitách v této oblasti Úřad pro demokratické instituce a lidská práva OBSE (ODIHR) za podpory Velvyslanectví USA v České republice uspořádal konferenci *Nedobrovolná a nucená sterilizace romských žen: Spravedlnost a odškodnění obětem v České republice* s následujícím cílem:

- Poskytnout fórum pro dialog mezi českými úřady, oběťmi nucené a nedobrovolné sterilizace a organizacemi občanské společnosti ohledně mechanismů pro zajištění přístupu ke spravedlnosti a odškodnění pro oběti a o možnostech dalšího postupu;
- Zvýšit povědomí o doporučení mezivládních organizací v otázce odškodnění obětí nucené a nedobrovolné sterilizace;
- Vyměnit si informace o praxi v jiných účastnických státech OBSE, kde byly ženy ze zranitelných komunit včetně romských a sintských žen rovněž podrobeny nucené sterilizaci a kde byly zřízeny mechanismy pro odškodnění.

Konference byla uzavřena akcí. Mezi jejími účastníky byli zástupci ministerstva spravedlnosti, ministerstva sociálních věcí, ministra pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu; veřejná ochránkyně práv (ombudsmanka); zástupci obětí nedobrovolné a nucené sterilizace z řad romských žen; zástupci občanské společnosti včetně mezinárodních aktivistů pro záležitosti romských žen; zástupci mezivládních organizací včetně členů Výboru OSN pro odstranění diskriminace žen (CEDAW); zástupců Úřadu OSN vysokého komisaře pro lidská práva a komisaře Rady Evropy pro lidská práva; zástupců Velvyslanectví USA v České republice; a mezinárodních expertů z Norska, Slovenska, Švédska a Švýcarska.

---

⁵ Ibid., str. 34.

⁶ „Odpověď Bohuslava Sobotky, předsedy vlády České republiky, na dopis komisaře Rady Evropy pro lidská práva Nilsa Muižniekse ohledně návrhu zákona o odškodnění za nedobrovolnou sterilizaci romských žen“, komisař Rady Evropy pro lidská práva, CommDH/GovRep(2015)11, 22. října 2015, <[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CommDH/GovRep\(2015\)11&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CommDH/GovRep(2015)11&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864&direct=true)>.

II. HISTORIE

V roce 1972 zavedlo tehdejší Československo politiku, která umožnila orgánům veřejné správy podporovat sterilizaci romských žen a žen s postižením umístěných v ústavech pro mentálně postižené s cílem kontrolovat jejich porodnost.⁷ Přestože oficiální politika podpory sterilizace byla ukončena v roce 1991, i dlouho po tomto datu byly hlášeny případy, kdy sociální pracovníci nutili pomocí hrozeb romské ženy ke sterilizaci⁸ s tím, že k poslednímu evidovanému případu nucené sterilizace, který je známý aktivistům občanské společnosti, došlo v roce 2008.⁹

V roce 2005 český veřejný ochránce práv (ombudsman) zveřejnil zprávu o vyšetřování případů obvinění z nucené sterilizace romských žen v České republice, v níž uznává, že od 1970 do roku 1990 sterilizovala československá vláda romské ženy programově jako součást politiky zaměřené na snižování „vysoké a nežádoucí natality romských žen“.¹⁰ Bylo také zjištěno, že po roce 1993 byly sterilizace v České republice prováděny protiprávně.

V listopadu 2009 česká vláda přijala usnesení vyjadřující politování nad jednotlivými pochybeními při provádění sterilizací v rozporu s platnými právními předpisy a zavázala se přijmout opatření, která zabrání opakování těchto pochybení v budoucnosti. V únoru 2009 a v roce 2012 Rada vlády České republiky pro lidská práva vydala doporučení, aby vláda zavedla mechanismus pro přiměřené finanční odškodnění pro oběti nedobrovolné sterilizace. Podle tohoto návrhu na odškodnění by ženy, které byly podrobeny nedobrovolné nebo nucené sterilizaci mezi 1. lednem 1972 a 27. květnem 1991, měly přímo nárok na náhradu škody, zatímco ženy sterilizované po tomto datu by mohly žádat o odškodnění prostřednictvím individuálních stížností u civilních soudů.

Kromě toho v roce 2014 Český helsinský výbor, nevládní organizace (NGO), navrhl nový legislativní návrh s podrobnými alternativními opatřeními na odškodnění pro oběti nedobrovolné sterilizace, v němž předpokládá mimo jiné i přímé odškodnění pro všechny nedobrovolně sterilizované ženy bez ohledu na datum.¹¹ V únoru 2015 předložil ministr pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu vládě ČR návrh zákona o odškodnění obětí protiprávních sterilizací, v němž navrhl vytvoření nezávislé odborné komise v rámci ministerstva zdravotnictví, která by posuzovala individuální žádosti nedobrovolně

---

⁷ Claude Cahn, *Human Rights, State Sovereignty and Medical Ethics: Examining Struggles Around Coercive Sterilisation of Romani Women* [Lidská práva, státní suverenity a lékařská etika: Zkoumání boje ohledně nucené sterilizace romských žen] (Leiden: Brill Nijhoff, 2014).

⁸ Gwendolyn Albert, „International impact of activism to redress coercive, forced and involuntary sterilization in the former Czechoslovakia and successor states, 1970 – present“ [„Mezinárodní dopad aktivismu na nápravu nucené, vynucené a nedobrovolné sterilizace v bývalém Československu a nástupnických státech, 1970 – současnost“] (nepublikovaný rukopis z ledna 2016)

⁹ Více viz: Evropské centrum pro práva Romů, „Anna Maderová vs. Česká republika. Zásah třetí osoby“, 7. prosince 2015, <<http://www.errc.org/cms/upload/file/third-party-intervention-anna-maderova-v-czech-republic-8-december-2015.pdf>>.

¹⁰ Veřejný ochránce práv (ombudsman) České republiky, „Závěrečné stanovisko veřejného ochránce práv ve věci sterilizací prováděných v rozporu s právy návrhy opatření k nápravě“ (2005), <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ENGLISH/Sterilisation.pdf>

¹¹ „Český helsinský výbor navrhuje zákon o odškodnění protiprávně sterilizovaných osob“, Romea website, 14. ledna 2014, <<http://www.romea.cz/en/news/czech/czech-helsinki-committee-designs-law-to-compensate-illegally-sterilized-people>>.

sterilizovaných osob a doporučovala vhodná opatření k nápravě.¹² V říjnu 2015 však česká vláda tento návrh zákona o odškodnění odmítla.

Rovněž v říjnu 2015 Nils Muižnieks, komisař Rady Evropy pro lidská práva, vyzval české úřady, aby přijaly návrh zákona o odškodnění za nedobrovolné sterilizace romských žen.¹³ V březnu 2016 vydal Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen (CEDAW) své závěrečné doporučení ohledně České republiky, v nichž zdůraznil své znepokojení, že česká vláda dosud nepodnikla příslušné a rychlé kroky k poskytnutí odškodnění těmto obětem.¹⁴

K nucené nebo nedobrovolné sterilizaci romských žen docházelo na různých místech v historii 20. a 21. století i v řadě dalších zemí, jako je například Maďarsko,¹⁵ Slovensko,¹⁶ Švýcarsko,¹⁷ Švédsko,¹⁸ Norsko,¹⁹ Německo²⁰ a Uzbekistán.²¹ V některých případech byl ustanoven nějaký mechanismus pro odškodnění.

III. SHRUTÍ JEDNÁNÍ

Zahájení

Konferenci zahájila Mirjam Karoly, hlavní poradkyně pro záležitosti Romů a Sintů a vedoucí Kontaktního místa pro záležitosti Romů a Sintů (CPRSI). Přednesla svědectví jedné Švýcarky ze společenství Jenišů,²² která se stala obětí nedobrovolné sterilizace podle eugenických zákonů, platných ve Švýcarsku až do poloviny 70 let 20. století. Mirjam Karoly uvítala skutečnost, že později v průběhu dne zazní odborný výklad o postupu Švýcarska ve věci odškodnění osob, které přežily tuto újmu, a zdůraznila, že cílem OBSE je poskytnout podporu českým úřadům a nechat zaznít hlasy obětí nedobrovolné sterilizace. Pochválila ministra pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu za to, že v únoru 2015 předložil

¹² Evropské centrum pro práva Romů, op. cit., poznámka 9.

¹³ Více viz: <<http://www.coe.int/en/web/commissioner/-/commissioner-muiznieks-urges-the-czech-authorities-to-adopt-the-bill-on-reparations-for-involuntary-sterilisation-of-roma-women>>.

¹⁴ “Concluding Observations on the sixth periodic report of the Czech Republic” [„Závěrečné doporučení k šesté periodické zprávě o České republice“], UN CEDAW, 14. března 2016, <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fCZE%2fCO%2f6&Lang=en>.

¹⁵ „A.S. vs. Maďarsko“, Evropské centrum pro práva Romů, 12. dubna 2004, <<http://www.errc.org/article/as-v-hungary/3778>>.

¹⁶ “ERRC Welcomes UN Human Rights Committee Findings on Slovakia” [„ERRC vítá závěry Výboru OSN pro lidská práva na Slovensku“], Evropské centrum pro práva Romů, 8. srpna 2003, <<http://www.errc.org/article/erc-welcomes-un-human-rights-committee-findings-on-slovakia/291>>.

¹⁷ Viz: <<http://www.wiedergutmachung.ch/home/>>.

¹⁸ “Roma in Sweden: A nation questions itself” [„Romové ve Švédsku: národ zpochybňuje sám sebe“], webové stránky BBC News, 4. prosince 2013, <<http://www.bbc.com/news/magazine-25200449>>.

¹⁹ “Norway apologises for abuse of Gypsies” [„Norsko se omlouvá za zneužití Cikánů“], webové stránky listu *The Guardian*, 9. prosince 2000, <<http://www.theguardian.com/world/2000/dec/09/2>>.

²⁰ “Persecution of Roma (Gypsies) in Prewar Germany, 1933–1939” [„Pronásledování Romů (Cikánů) v předválečném Německu, 1933–1939“], Pamětní museum Holocaustu v USA, <<https://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005482>>.

²¹ “Forced sterilization of women in Uzbekistan” [„Násilná sterilizace žen v Uzbekistánu“], Open Society Foundations, December 2013, <<https://www.opensocietyfoundations.org/reports/forced-sterilization-women-uzbekistan>>.

²² Jenišové jsou potomci kočovných společenství žijících po celé Evropě, zejména v Německu, Rakousku, Švýcarsku, Valonsku, Lucembursku, Belgii a v částech Francie. Mají specifický jazyk, který se roku 1997 ve Švýcarsku stal uznávaným a chráněným jazykem bez vlastního území. Další informace viz: <<http://www.stiftung-fahrende.ch/geschichte-gegenwart/de/organisationen/radgenossenschaft-der-landstrasse>>.

návrh zákona na odškodnění osob, které utrpěly tuto újmu, a vyjádřila politování, že její vláda nakonec odmítla přijmout. Nazvala to ztracenou příležitostí k řešení této problematiky.

Mirjam Karoly zdůraznila, že konference je dialogem, jehož průběhu je možné si vyměnit informace o praxi ze zemí, které zavedly mechanismy pro odškodnění obětí nedobrovolné sterilizace v jiných účastnických státech OBSE. Drtivá většina těchto obětí jsou ženy; Mirjam Karoly uvedla, že to byly zejména romské a sintske ženy, ženy se zdravotním postižením a ženy z jiných zranitelných komunit, které musely podstoupit nucenou a nedobrovolnou sterilizaci. Vyzvala účastníky konference, aby se zapojili do smysluplné diskuse o tom, jak nadále postupovat, aby byla zajištěna spravedlnost pro osoby, které utrpěly tuto újmu.

Nakonec poděkovala Velvyslanectví USA v České republice za poskytnutí prostor pro konání konference. Vyjádřila naději, že tato akce bude vynikající příležitostí pro vedení dialogu, který bude prosazovat toleranci a nediskriminaci a umožní věnovat větší pozornost potřebě budování spojenectví a mostů ve společnosti bez ohledu na etnické hranice a hranice jednotlivých zemí za účelem dodržování lidských práv.

Poté vystoupila Soraya Post, poslankyně Evropského Parlamentu (MEP) ze Švédska, která uvedla, že má židovské a romské kořeny. Tato žena narozená roku 1956 vylíčila své vzpomínky z dětství na svou matku, která byla Romka, již ve věku 22 let bylo provedeno nucené přerušování těhotenství a nucená sterilizace v sedmém měsíci těhotenství. Soraya Post popsala, že ona sama byla ve věku pěti let státem odebrána své rodině a poslána na práci na farmě, než se její rodiče domohli jejího propuštění, a také popsala, že musela podstoupit psychologické vyšetření, než jí bylo dovoleno začít chodit do základní školy, kde byla obětí šikany dospělých i dětí kvůli svému etnickému původu. Nakonec popsala, jak orgány sociální péče o dítě navštěvující její rodinu hledaly záminky, aby ji mohly odebrat z péče rodičů; rodina kočovala a byla nucena se každé tři týdny přesunovat ze svých stanovišť.

V roce 2000 švédské úřady poskytly matce Sorayi Post a dalším obětem nedobrovolné sterilizace odškodnění. Soraya Post zdůraznila, že „nedobrovolná sterilizace přináší smutek ženě po zbytek jejího života a také zbytku její rodiny.“

Tato poslankyně Evropského Parlamentu poté vyzvala české úřady, aby okamžitě zajistily, aby nedošlo ke ztrátě žádných záznamů ve zdravotnické dokumentaci o nedobrovolné sterilizaci tím, že prodlouží povinnou lhůtu pro její zachování, a aby vytvořily nezávislý vyšetřovací orgán, který bude zkoumat mechanismy, jejichž působením docházelo k nedobrovolné sterilizaci, a stanoví, jaký byl rozsah těchto mechanismů v celé České republice. Vyzvala vládu, aby otevřeně přiznala odpovědnost za neoprávněné sterilizace, k nimž došlo za komunistického režimu, a za skutečnost, že ke sterilizacím bez informovaného souhlasu docházelo ještě po roce 1991. Vyzvala vládu, aby zavedla zvláštní mimosoudní kompenzační mechanismus pro všechny oběti nedobrovolných sterilizací včetně žen, jejichž zdravotní dokumentace byla zničena nebo jinak ztracena. Nakonec zdůraznila, že úřady by měly zajistit vzdělávání zdravotnických pracovníků ve věci širší problematiky porodního násilí.

Po projevu Sorayi Post vystoupila Elena Gorolová, mluvčí Spolku romských žen poškozených nucenou sterilizací se sídlem v Ostravě v České republice. Vyprávěla svůj vlastní příběh, jak byla nuceně sterilizována ve věku 21 let při porodu svého druhého dítěte vedeného císařským řezem. Když rodila, v porodních bolestech, a chystala se podstoupit císařský řez, byla požádána, aby podepsala, že zároveň dává souhlas se sterilizací

podvázáním vejcovodů. Zdravotničtí pracovníci, kteří jí poskytovali prenatální péči, ani ti, kteří prováděli její porod, jí nikdy neinformovali o tom, co taková sterilizace znamená. Jinými slovy, ona nechápala, k čemu přesně dává „souhlas“, a nebyla ve stavu činit takové životní rozhodnutí. Po porodu jejího dítě jí bylo sděleno, že už nikdy znovu родit nebude, a byla mylně informována o tom, že sterilizace byla „život zachraňující zákrok“. Elena Gorolová uzavřela svůj projev tím, že oznámila, že se její spolek chystá oficiálně zaregistrovat jako nevládní organizace (NGO), aby i nadále usiloval o odškodnění za utrpenou újmu.

Alexander Barrasso z Velvyslanectví USA v České republice pak přivítal shromážděné a poukázal na to, že pro velvyslanectví je prioritní otázkou, aby se s etnickými menšinami ve světě zacházelo odpovídajícím způsobem. Zdůraznil, že vyrovnávání se s minulostí v otázce nedobrovolné sterilizace je součástí práce, kterou je třeba udělat k nápravě spáchaných křivd, a poděkoval předchozím řečníkům za to, že se podělili o své příběhy. Poznamenal, že návrh zákona z roku 2015 na odškodnění obětí byl chvályhodný, ale bohužel nebyl přijat, a vyjádřil naději, že účastníci konference budou i nadále schopni společně ovlivňovat reakci vlády na tuto otázku, aby bylo dosaženo nějakého vyrovnání. „Těšíme se na to, že na Velvyslanectví USA budeme toto úsilí nadále podporovat,“ dodal.

Jednání I: Zkušenosti s mechanismy na nalezení pravdy a přístupu ke spravedlnosti pro oběti nedobrovolné nebo nucené sterilizace a dalšího porušování lidských práv v Evropě

Veřejná ochránkyně práv (ombudsmanka) Anna Šabatová poděkovala organizátorům za svolání konference v době, kdy šance na přijetí opatření na kompenzaci újmy nevypadaly příliš nadějně. Ve své předchozí funkci zástupce ombudsmana byla zapojena do práce na toto téma, když před deseti lety 80 obětí kontaktovalo veřejného ochránce práv se svými stížnostmi. Veřejnému ochránci práv se podařilo získat přístup ke zdravotnické dokumentaci 50 z nich (ve 30 případech zdravotnická dokumentace nebyla nalezena), a protože dospěl k závěru, že všechny sterilizace byly provedeny v rozporu s právem, vydal v této věci za tímto účelem Závěrečné stanovisko.²³

Anna Šabatová uvedla, že před rokem 1990, vzhledem k existenci vyhlášky, podle které bylo možné přiznat za sterilizaci sociální dávky, probíhaly tehdejší nedobrovolné sterilizace jinak než po ukončení tohoto programu „sterilizací s příspěvkem“. Dále poznamenala, že i v 70. a 80. letech 20. století platila právní úprava, podle které měli pacienti poskytnout se sterilizací informovaný souhlas. Řekla, že povaha případů vyšetřovaných úřadem veřejného ochránce práv se pohybovala od „mírné po nesmírně závažnou“, ale že nicméně ve všech případech došlo k porušení lidských práv a že Závěrečné stanovisko (na rozdíl od předchozího šetření Generální prokuratury ČSSR, resp. ČSFR na počátku 90. let) bylo prvním oficiálním prohlášením o této skutečnosti.

Veřejná ochránkyně práv dále uvedla, že její předchůdce usiloval o to, aby došlo ke změně toho, co označila za necitlivý přístup lékařů vůči právům pacientů včetně paternalistické představy, že lékař, a nikoliv pacient, má mít rozhodovací pravomoc v otázce lékařského zákroku. Anna Šabatová rovněž poznamenala, že matky, které už měly více než dvě děti, také

---

²³ Veřejný ochránce práv (ombudsman) České republiky, op. cit., poznámka 10. Převážná většina podaných stížností byla ze strany žen, ale šetřili jsme jednu stížnost podanou mužem, který uvedl, že byl sterilizován proti své vůli v roce 1998 a že jeho již zesnulá žena byla rovněž sterilizována proti své vůli.

hlásily veřejnému ochránci práv, že se je lékaři pokoušeli přesvědčit, aby si nechaly udělat potrat pouze z toho důvodu, že už mají „mnoho“ dětí.

Veřejná ochránkyně práv vyjádřila přesvědčení, že současná právní úprava sterilizace jako antikoncepční metody v České republice je dostatečná, a také naději, že se lékařská komunita z těchto chyb poučila. Jedním z doporučení Závěrečného stanoviska bylo, že se obětem má dostat odškodnění, ale Anna Šabatová zdůraznila své politování, že jeho znění je formulováno tak, že by státní správa měla odškodnit pouze osoby, které utrpěly tuto újmu před rokem 1990, zatímco osoby poškozené po roce 1990 by měly jednotlivě žádat o odškodnění soudní cestou. Zdůraznila, že k některým nejzávažnějším případům došlo až po roce 1990, kdy poškozené osoby nikdy nebyly informovány lékaři, kteří je sterilizovali, o tom, že jejich schopnost počít byla neodvolatelně eliminována, a pravdu se někdy dozvěděly až o mnoho let později. Když se loni na podzim připravoval návrh zákona, Šabatová jej podporovala ve své funkci předsedkyně Českého helsinského výboru, nevládní organizace. Teď, když je sama v roli veřejné ochránkyně práv, lituje, že tento návrh zákona nebyl přijat.

Luzius Mader ze Spolkového úřadu pro justici ve Švýcarsku pak promluvil o „Vládních opatřeních přijatých pro uznání a rehabilitaci obětí povinných sociálních opatření: případ Švýcarska“. Uvedl, že dne 28. dubna 2016 Národní rada Švýcarska schválila návrh zákona o odškodnění obětí nedobrovolné sterilizace a dalších povinných sociálních opatření v prvním čtení.²⁴ Tento zákon půjde do druhé komory a bude pravděpodobně přijat v září s účinností od dubna 2017. Luzius Mader se jako zvláštní komisař pro tuto otázku setkal s několika stovkami obětí a prostudoval téměř 2000 spisů, a poznamenal, že konfrontace se svědeckými výpověďmi vždy vyvolává pocity hněvu, studu a šoku. Zdůraznil, že tyto reakce jsou známkou toho, jak rozdílně jsou tato opatření vnímána dnes, než tomu bylo před 50 lety. Poznamenal také, že oběti ve Švýcarsku pocházejí z různých sociálních skupin a že nešlo pouze o kočovníky nebo Jeniše.

V roce 2013 byl vytvořen kulatý stůl pro oběti povinných opatření a nedobrovolných umístění, který mimo jiné pojednával o otázce nedobrovolné sterilizace, a v roce 2014 vznikla lidová iniciativa na podporu finanční sbírky na kompenzaci osob, které utrpěly tuto újmu. To představovalo vyvrcholení 30 let práce, díky které se některé tyto otázky staly politickou agendou. První se týkala situace švýcarských kočovníků (Jenišů), kterým se vláda omluvila roku 1986 a vytvořila schéma „Operace děti silnice“, v jehož rámci vyplatila 2200 obětem přibližně 11 milionů švýcarských franků, jejichž odškodnění bylo odstupňováno podle závažnosti jednotlivých případů. Druhou otázkou byl problém nedobrovolné sterilizace, s kterou se začalo v 19. století a která pokračovala až do roku 1970. Byla zaměřena především na ženy, včetně žen s mentálním postižením, a sterilizaci těchto žen proti jejich vůli nebo s jejich vynuceným souhlasem odůvodňovala odkazem na „otázky veřejného zdraví“ nebo na jejich socioekonomický status. Posledním problémem byly osoby, které byly zadrženy správními orgány a poslány na „převýchovu“, protože byly označeny za

---

²⁴ *“Federal Act Draft on Compulsory Social Measures and Placements prior to 1981 (CSMPA)”* [„Návrh spolkového zákona o povinných sociálních opatření a umístěních před rokem 1981 (CSMPA)“], Delegierter für Opfer von fürsorglichen Zwangsmassnahmen, <<http://www.fuersorgerischeszwangsmassnahmen.ch/pdf/gegenvorschlag/entw-e.pdf>>. Článek 4 stanoví, že oběti mají právo na příspěvek solidarity a že všechny oběti obdrží příspěvek ve stejné výši. Článek 8 stanoví, že oběti mají 30 dní na odvolání proti zamítnutí své žádosti o příspěvek solidarity. Článek 12 stanoví, že kantonální archivy a další státní archivy mají poskytnout součinnost dotčeným osobám, jejich rodinným příslušníkům a „všemkontaktním místům“ při hledání jejich dokumentace. Článek 16 stanoví, že Švýcarská konfederace se bude snažit zajistit, aby kantony vytvořily symboly na památku těchto škod.

„tuláky“. V roce 2014 byl přijat spolkový zákon, který uznal, že tyto osoby byly často zadrženy bez řádného soudního procesu; i když toto uznání zatím nezahrnovalo žádnou kompenzaci, jeho uzákonění bylo jasným signálem, že politické povědomí o tom, jaký dopad měla povinná sociální opatření, rostlo. V Bernu se v roce 2013 konala pamětní akce, na níž zazněla omluva všem dotčeným osobám ze strany zástupců místních samospráv, dětských domovů a církví.

K tomuto kulatému stolu zasedly oběti a jejich zástupci, kteří spolupracovali s představiteli spolkových úřadů, kantonů, měst a komun, církví a Svazem švýcarských farmářů, a nakonec vydali zprávu s žádostmi o odškodnění a 19 dalších opatřeními, z nichž některé vyžadovaly novou legislativu. Jedním z důležitých opatření byla naléhavá finanční pomoc poškozeným osobám, protože mnoho z nich bylo ve špatném zdravotním stavu a byli staří. Tato pomoc byla zřízena s minimem byrokracie v dubnu 2014 a je provozována charitativní organizací Švýcarská solidarita s použitím příspěvků od kantonů, kostely a podniky. Oběti podávají žádost ke kulatému stolu, který ji přezkoumá a přiznává odškodnění oprávněným subjektům. Více než 1100 obětí obdrželo 9 milionů švýcarských franků jako náhradu škody. Mezi příjemci této naléhavé pomoci bylo 15 procent švýcarských kočovníků (Jenišů).

V dubnu 2014 vznikla lidová iniciativa požadující plné akademické vyšetření těchto otázek a uvolnění 500 milionů švýcarských franků na kompenzaci obětí. Bylo shromážděno více než 100 000 podpisů a vláda pak připravila návrh zákona o odškodnění. Tento návrh zákona uznal utrpení obětí; zavedl předpisy týkající se přístupu k archivům, které mohou obsahovat příslušné záznamy; zavedl opatření ke zvýšení informovanosti veřejnosti a budování pamětních symbolů; zřídil podporu pro akademické bádání; a zavedl finanční příspěvek obětem jako gesto solidarity. Důraz nebyl kladen ani na náhradu škody, ani na odpovědnost ze strany úřadů. Cílem podle Madera je, aby společnost uznala spáchané křivdy a aby vláda vyjádřila ochotu projevit solidaritu s oběťmi.

Celková částka, která má být alokována podle tohoto vládního návrhu zákona, je nižší, než požaduje lidová iniciativa. Mader zdůraznil, že tento návrh zákona nepovažuje každou osobu, dotčenou povinnými sociálními opatřeními, za oběť (například člověk nemá nárok na odškodnění pouze proto, že byl vychován v sirotčinci). Oběti jsou definovány jako osoby dotčené povinnými sociálními opatřeními či umístěními, u nichž došlo k poškození jejich fyzického, psychického nebo sexuálního vývoje v důsledku fyzického nebo psychického týrání; sexuálního zneužívání; nedobrovolného odebrání dětí matkám k adopci; nedobrovolného nebo skrytého podávání léků nebo lékařských experimentů; nedobrovolné nebo skryté sterilizace nebo potratu; ekonomického vykořisťování kladením nadměrných nároků na osoby, které musí pracovat, nebo tím, že jim nebyla vyplácena přiměřená odměna; úmyslné prevence osobního růstu a rozvoje; nebo sociální stigmatizace. Žadatelé nemusejí prokazovat nadě vší pochybnost, že se stali oběťmi, ale musí předložit věrohodné důkazy, že to na ně mělo dopad.

Dále zdůraznil, že akademické vyšetření je nezbytné k tomu, aby byla tato temná kapitola dějin důkladně prozkoumána. Tímto se nyní zabývají dvě různé organizace; první je nezávislá skupina odborníků, druhá Nadace pro švýcarskou národní vědu (Swiss National Science Foundation), které dostaly mandát k vypracování komplexního přístupu k tomuto výzkumu.

Dalším řečníkem byla Maija Runcis ze Stockholmské univerzity ve Švédsku, která promluvila o „Řešení nedobrovolné sterilizace, zneužívání a porušování práv Romů ve

Švédsku“. V rámci své disertace na toto téma prostudovala více než 4000 spisů a nakonec vyvolala debatu o švédském sociálním státu, protože, jak to sama charakterizovala, způsobila trhlinu v obraze sociálního státu jako síly dobra. Její disertace, publikovaná koncem 90. let minulého století, byla prvním dílem, které kriticky zkoumalo tento aspekt sociálního státu. Ve svém současném výzkumu Maija Runcis porovnává soubory příjemců sociálních dávek se státním soupisem Romů vyhotovený v roce 1943 a záznamy o sterilizaci.

Maija Runcis uvedla, že ve Švédsku byly ustaveny historické komise na toto téma a v roce 2014 byla zveřejněna bílá kniha, která odhalila, že Švédsko má temnou minulost, pokud jde o zacházení s Romy a Romy/kočovníky. Během první poloviny 20. století mělo toto zacházení rasistický základ, jehož cílem bylo vyhlazení Romů nebo přinejmenším jejich odstranění ze Švédska, zatímco během druhé poloviny 20. století šlo o jejich mapování a monitorování ze strany sociálního státu. Bílá kniha odhalila, že Romové a kočovníci byli nadměrně zastoupeni mezi oběťmi nedobrovolné sterilizace; avšak pokud by člověk bral v úvahu pouze archivní prameny, takový obraz si z nich nevytvoří, což vyvolává otázku, proč jsou orální historie Romů ve Švédsku tolik v rozporu se záznamy v dokumentech.

Maija Runcis poznamenala, že k nepřesnému historickému obrazu přispěl posun v kategoriích a terminologii v průběhu času, protože současný termín „Romové“ ve skutečnosti stírá historický rozdíl mezi kočovníky a „cikány“ ve Švédsku (termín „cikán“ se v oficiálních záznamech vyskytuje jen zřídka). Zdůraznila, že nový výzkum na toto téma musí spojit archivní práci se zachycením kolektivní paměti o těchto událostech ze strany obětí.

Ve Švédsku bylo za 40 let této programové sterilizaci podrobeno 63 000 osob s tím, že počet sterilizovaných žen se v průběhu času stále zvyšoval; od roku 1976 byla téměř každá osoba porobená sterilizaci žena. Maija Runcis porovnála soupis kočovníků z roku 1943 s evidencí sterilizovaných osob; protože většina kočovníků registrovaných v tomto soupisu byli muži, tyto dvě skupiny záznamů si téměř vůbec neodpovídají, protože většina sterilizovaných osob byly ženy. Člověk by musel znát rodná jména sterilizovaných žen, aby mezi těmito soubory dat mohl najít nějakou souvislost.²⁵

Ve Švédsku bylo nakonec přiznáno odškodnění osobám, které byly sterilizované do roku 1960, ale ne později; osoby sterilizované po roce 1960 musely individuálně prokázat svůj nárok u soudu. Podle Maiji Runcis se jen velmi málo členů romské komunity úspěšně domohlo tohoto odškodnění.

Ragnhild Nordvik z Právnické fakulty Univerzity v Oslu pak prezentovala „Mechanismus Norska pro odškodnění norským kočovným obětím nedobrovolné sterilizace“. Podala zprávu o tom, že v Norsku byl zřízen Výbor pro Tater/Romy, který pod vedením velvyslance Knuta Vollebaeka zkoumal zacházení s Tater/Romy od roku 1850 až do současnosti a dne 1. července 2015 předložil svá zjištění vládě.²⁶ Poznamenala, že k dané problematice stále

---

²⁵ Toto je příklad toho, jak společenská praxe týkající se identity a identifikace žen (tj. změna příjmení po vstupu do manželství) může ztížit rekonstrukci jejich historie.

²⁶ „Official Norwegian Reports NOU 2015: 7, Summary, Assimilation and Resistance. Norwegian policies towards Tater/Romani people from 1850 to the present” [„Oficiální norská zpráva NOU 2015: 7, Shmutí, Asimilace a odpor. Norská politika vůči Taterům/Romům od roku 1850 po současnost“]. Norské ministerstvo pro místní samosprávu a modernizaci, 2015, <https://www.regjeringen.no/contentassets/7fc9dff997e34dafba07fa095ef632dc/nou-2015_7_summary.pdf>.

probíhají veřejná jednání. Výsledkem dílčího projektu bylo úsilí o usmíření a realizace mechanismů pro reparace a prostředky nápravy, zahrnující i nucenou sterilizaci.

Během 90. let 20. století došlo mezi Tatery/Romy v Norsku ke zvýšené mobilizaci a byla věnována zvýšená pozornost historickým křivdám, včetně nucené a nedobrovolné sterilizace. Počínaje obdobím 1996–2000 vyčlenila Norská rada pro výzkum finanční prostředky pro studium nedobrovolné sterilizace a v roce 2000 historik Per Haave publikoval svou disertační práci s názvem „Sterilizace Taterů 1934–1977: Historická studie o právu a praxi“, dokládající sterilizaci 125 Taterů/Romů na základě zákona o sterilizaci, z nichž většinu tvořily ženy. Taterské/romské ženy byly nadměrně zastoupeny zejména mezi osobami, které byly nedobrovolně sterilizovány v letech 1930 až 1940, a odhaduje se, že nejméně 230 Taterů/Romů bylo v této době podrobena sterilizaci na základě toho, co je nazýváno „zdravotními důvody“.

Podle zjištění Taterského/romského výboru uzavřelo Norsko smlouvu se soukromou společností Norská misie mezi bezdomovci (dále jen „Misie“), aby prováděla asimilační politiku ve vztahu k Taterům/Romům; Misie byla nejvýznamnější organizací, provádějící tuto činnost v letech 1907–1986, a Taterský/romský výbor dospěl k závěru, že tato činnost byla prováděna jménem státu.²⁷ Práce Misie násilím dosáhnout toho, aby se Tateri/Romové usadili, zahrnovala i jejich internaci v pracovní kolonii Svanviken,²⁸ koncipované jako přechod mezi jejich kočovným cestováním a jejich trvalým usazením na jednom místě. V letech 1949–1970 bylo sterilizováno téměř 40 procent žen žijících ve Svanvikenu.²⁹ Mezi osobami zaregistrovanými jako „tuláci“ bylo sterilizováno 3,1 procent Taterů/Romů, zatímco u „potulných žen“ z „majoritní společnosti“ bylo sterilizováno jen 1,8 procenta žen.

Tato zjištění vedla k tomu, že zástupci Taterů/Romů žádali ustanovení vyšetřovací komise, a v říjnu 2002 se norský parlament rozhodl zřídit meziresortní pracovní skupinu, která měla zvážit možnost odškodnění přeživším osobám. Zpráva této meziresortní pracovní skupiny z roku 2003 dospěla k závěru, že většina případů by soudem byla považována za promlčené, a zdůraznila, že tyto případy je třeba vnímat v kontextu uznání určitého etnického rozměru této újmy.

Ragnhild Nordvik uvedla, že norský parlament má dlouhodobou tradici odškodnění *ex gratia*, sahající až do roku 1814, v jejímž rámci rozhoduje o případech podle vlastního uvážení na základě posouzení jejich přiměřenosti. Tento proces není nijak zakotven v zákoně a není určen k náhradě finančních ztrát, ale jeho cílem je poskytnout útěchu za křivdy, a jedinou podmínkou je, že takový nárok byl už promlčen a nelze jej vyřešit pomocí jiného odškodňovacího systému.

Existuje jedna skupina obětí nedobrovolné sterilizace, na něž proces odškodnění *ex gratia* před rokem 2004 nelze aplikovat, protože v době, kdy tyto ženy byly sterilizované, byla tato praxe z technického hlediska zákonná. Od roku 2004 však byl tento režim *ex gratia* rozšířen

---

²⁷ Ibid., str. 5.

²⁸ Madeleine Zetterlund Stenhammer napsala v rámci svého doktorského studia na Volda University College ve své práci „Svanviken Labour Colony: A Brief Introduction“ [„Pracovní kolonie Svanviken: Stručný úvod“], že pracovní kolonie Svanviken byla založena soukromou křesťanskou organizací Norská misie mezi bezdomovci v roce 1908. Misie se domnívala, že práci v kolonii převychová dospělé členy taterských/romských rodin k tomu, aby opustili svůj kočovný životní styl a usadili se: taterské/romské muži a ženy se tam rovněž učili norskou gramatiku, matematiku, náboženství a vědu. Odmítnutí pracovat v kolonii mělo za následek trest, přičemž nejčastější sankcí bylo odnětí dětí z péče vlastních rodičů.

²⁹ Op. cit., poznámka 26, str. 4.

na oběti etnicky motivované šikany, oběti porušování lidských práv v pracovní kolonii Svanviken a oběti nedobrovolné sterilizace.

V letech 2006–2013 podalo žádost prostřednictvím rozšířeného zvláštního režimu 1251 osob, z nichž 1231 obdrželo odškodnění na základě alespoň jedné stížnosti. Z 15 osob, které požádaly o odškodnění za nucenou sterilizaci, bylo toto odškodnění přiznáno 7 z nich; 2 osoby o ně požádaly před rokem 2004. Celkem 1231 osob požádalo o odškodnění za šikanu, které bylo přiznáno 1220 z nich, a celkem 168 osob požádalo o náhradu škody za čas strávený v pracovní kolonii Svanviken, která byla přiznána 157 z nich. Jedna osoba byla kompenzována z důvodu nedobrovolné adopce.

Taterové/Romové byli nadměrně zastoupeni mezi nedobrovolně sterilizovanými osobami v letech 1934–1977, avšak jejich celkový počet zůstává neznámý. U příslušných orgánů bylo podáno velmi málo žádostí o odškodnění za nedobrovolnou sterilizaci; Ragnhild Nordvik předpokládá, že důvodem pro toto může skutečnost, že k většině těchto nedobrovolných sterilizací došlo v letech 1930–1940 a že pro oběti může být nesnesitelné mluvit s ostatními o traumatu, které zažily, což žádost o odškodnění vyžaduje.

Účastníci poté diskutovali o tom, že z uvedených příkladů se zdá, že oběti nedobrovolné sterilizace představují širší skupinu než jen romské ženy, a položili otázku, jaké zkušenosti mají v tomto ohledu lidé s postižením. Bylo řečeno, že eugenická sterilizace takových osob, prováděná v Německu během 2. světové války, po válce skončila, ale že se v ní pokračovalo ve Švédsku a ve Švýcarsku.

Účastníci také hovořili o reakcích veřejnosti na odškodnění za tyto újmy vzhledem k tomu, že se jedná o skupiny lidí, kteří jsou nadále stigmatizováni. V případě Švýcarska bylo uvedeno, že veřejnost se k odškodnění stavěla velmi pozitivně, protože lidová iniciativa prostřednictvím své kampaně docílila široké podpory veřejnosti. Vláda s touto iniciativou údajně úzce spolupracovala a rozhodla se jednat jen šest týdnů poté, co byla tato kampaň zahájena, a proces veřejného připomínkování byl podle všeho velmi přesvědčivý a vstřícný, což se potvrdilo, když byl tento zákon přijat dolní komorou parlamentu.

V případě Norska byla konkrétně zmíněna ještě jiná skupina, u níž se v důsledku historického bádání uvažuje o odškodnění, a to děti německých vojáků a norských matek narozených v průběhu 2. světové války, které často skončily v dětských domovech, kde byly vystaveny brutálnímu zacházení a obtěžování. Co se týče veřejné opozice proti náhradě škody, v Norsku existuje dlouholetá tradice pro odškodňování a v průběhu 90. let média věnovala velkou pozornost těmto otázkám, jimiž se zabývá historická komise. Církev se za to omluvila dvakrát a vláda třikrát. Historická komise byla ve skutečnosti zřízena až poté, co zazněly tyto omluvy. Údajně existoval určitý odpor vůči představě, že by odškodnění bylo spravedlivé, protože lidé, kteří se podíleli na práci této Misie (nebo jejichž rodinní příslušníci pro ni pracovali), považovali úmysly Misie, která vedla pracovní kolonii a dětské domovy, za dobré. Účastníci se následně zeptali, co norská vláda nakonec na základě svého probíhajícího zkoumání navrhla, a dozvěděli se, že je k dispozici anglické resumé zprávy této komise, které lze poskytnout jako poslední sdělení v této otázce.³⁰

Účastníci se zeptali, jestli byl kulatý stůl ve Švýcarsku vládní iniciativou a jak politický proces od zamítnutí odškodnění k jejímu přijetí probíhal v praxi. Před deseti lety byla

---

³⁰ Op. cit., poznámka 26.

švýcarská vláda proti tomu poskytnout odškodnění jen jedné kategorii obětí; konečným výsledkem bylo, že přijaté opatření mělo širší záběr a byly do něj zahrnuty všechny skupiny poškozených osob, což bylo klíčové pro jeho přijetí.

Bylo také řečeno, že ke změně paradigmatu v těchto otázkách došlo v evropské historiografii v průběhu 90. let 20. století po pádu berlínské zdi. Koncepce nedobrovolné sterilizace byla dříve výhradně spojována s nacistickým Německem, ale akademici začali zkoumat chování švédských sociálních pracovníků, švédský postoj k Židům, nacistické zločiny ve Švédsku, atd. Švédské nedobrovolné sterilizace byly eugenicky motivovány a zvláště se týkaly údajné prevence mentální retardace. Švédská vláda změnila svůj postoj v důsledku mezinárodní změny paradigmatu a rozhodl se za tuto historii omluvit.

Účastníci poté mluvili o tom, že Romové občanská společnost podílela na zahájení vyrovnání. V případě Norska, jak bylo řečeno, první komise jednající o této problematice nezahrnovala romské příslušníky; bylo to zdůvodňováno tím, že romští příslušníci byli považováni za neschopné objektivně posoudit tyto informace. To se údajně změnilo tehdy, když věc převzal velvyslanec Vollebaek a Romům byla umožněna účast.

Jednání II: Historie nedobrovolné a nucené sterilizace romských žen v bývalém Československu a opatření realizovaná s cílem zajistit spravedlnost pro oběti

Lucie Rybová, ředitelka Českého helsinského výboru, přednesla příspěvek „Nedobrovolná a nucená sterilizace romských žen v České republice“. Shrnula v něm mezníky v úsilí o obhajobu obětí sterilizace v České republice od roku 2004 a upozornila na to, že i když byly podány stížnosti a tato záležitost byla znovu otevřena v roce 2004,³¹ bylo v tomto ohledu s oběťmi ze strany úřadů prozatím vykonáno velmi málo práce. Ombudsmanova zpráva o této problematice z roku 2005 měla vysokou kvalitu, ale byla velice málo probírána v médiích a stížnosti, které ombudsman podal na policii s žádostí o jejich vyšetření, byly odloženy. Téhož roku se Rada vlády České republiky pro lidská práva rozhodla na této otázce pracovat a udělala z ní součást oficiální vládní lidskoprávní agendy,³² kterou dostal na starost Výbor pro biomedicínu, avšak protože členové tohoto výboru byli všichni jako experti dobrovolníci, neměli dostatečnou kapacitu k tomu, aby využili této příležitosti k navržení změn. V letech 2005–2007 zřídilo ministerstvo zdravotnictví pro tuto problematiku svou vlastní komisi a vypracovalo vlastní analýzu, jejíž výsledky nebyly nikdy zveřejněny a která podle Rybové nezahrnovala ani lidská práva, ani právní experty.

Teprve roku 2007 předložila Rada vlády České republiky pro lidská práva první formální návrh na řešení problematiky nedobrovolné sterilizace a vyzvala ke změně právních předpisů upravujících výkon sterilizace žen jako antikoncepční metody, avšak nezabývala se odškodněním. V roce 2008 Rada vlády České republiky pro lidská práva vyzvala vládu, aby se za nedobrovolné sterilizace omluvila, ale nežádala o odškodnění.

V roce 2011 navrhla Rada vlády České republiky pro lidská práva vládě, aby tyto oběti byly kompenzovány; tehdejší odhad počtu potenciálních žadatelů o odškodnění byl velmi široký a nezakládal se na dalším výzkumu. Téhož roku byla přijata nová legislativa pro poskytování

---

³¹ Občanská společnost poprvé vznesla tuto otázku v Československu v roce 1978 jako součást Charty 77. Viz „Dokument 23“, Charta 77, 13. prosince 1978.

³² Jedná se o orgán složený z poloviny ze zástupců občanské společnosti a z poloviny ze zástupců jednotlivých ministerstev.

zdravotních služeb, která zohlednila poučení z tohoto problému, ale podle Lucie Rybové ve zdravotnických zařízeních nadále přetrvává stigmatizace Romů stejně jako nekalé praktiky, a někteří lidé v České republice dokonce zacházejí tak daleko, že volají po znovuzavedení komunistické praxe nucené sterilizace a sterilizace za finanční příspěvek u Romů, a to zejména žen. V témže roce 2011 připravil Výbor proti mučení Rady vlády České republiky pro lidská práva vlastní návrh odškodnění, zohledňující některé rozsudky vynesené v těchto případech od roku 2004, ale údaje o plném rozsahu dopadu těchto praktik zatím stále nejsou k dispozici.

Lucie Rybová poznamenala, že všechny nevládní organizace zapojené do této obhajoby nemají dostatečnou kapacitu, že vládní úředníci nebyli ochotni o tomto diskutovat, že oběti jsou stigmatizovány a že v této otázce existuje všeobecně nedostatečné povědomí veřejnosti. Někteří lékaři jsou prý toho názoru, že kompenzace obětem by poškodily pověst lékařské profese. Jako důvod pro nepřiznání tohoto odškodnění se často uvádí, že by s tím byly náklady; argumentuje se tím, že by došlo ke snížení množství peněz alokovaných pro skupiny a jiné problémy, je to pojímáno tak, jako kdyby oběti s nimi „soutěžily“. Nakonec Lucie Rybová vyjádřila názor, že existuje jen velmi malá podpora ze zemí mimo Českou republiku k obhajobě uvnitř České republiky.

Ředitelka Českého helsinského výboru ukončila své vystoupení shrnutím argumentů vlády, které vláda použila k tomu, aby vysvětlila občanské společnosti, proč nezavede žádný odškodňovací systém. Některé z těchto argumentů zazněly i v dopise předsedy vlády Radě Evropy, a sice to, že vláda se přece omluvila už v roce 2009, že oběti měly teoreticky vždy možnost se obrátit na soud se žalobou a že se soudy umějí vypořádat s námitkami proti promlčení a vyhovět jim. Lucie Rybová uvedla i další argumenty, které použili zástupci vlády, a to, že přístup *ex gratia* by nebyl „systematický“, že skutečnost, že není znám přesný počet obětí, činí odhad nákladů na odškodnění obtížným, a že pokud chybí zdravotnická dokumentace, neexistuje žádný důkaz, že k tomuto zákroku došlo. Podle Lucie Rybové zástupci vlády prohlásili, že potřeba kompenzovat tuto určitou skupinu osob na rozdíl od ostatních osob poškozených zanedbáním lékařské péče není dostatečně odůvodněné. Lucie Rybová také uvedla, že zástupci vlády označili požadovanou náhradu škody za příliš vysokou ve srovnání s odškodněním přiznaným poškozeným osobám za jinou utrpěnou újmu s tím, že to může inspirovat ostatní pacienty, kteří utrpěli újmu v důsledku zanedbání lékařské péče, aby též žádali o odškodnění.

Další prezentaci „Nedobrovolná a nucená sterilizace romských žen na Slovensku a iniciativy na zajištění spravedlnosti obětem“ přednesla advokátka Vanda Durbáková ze Slovenského centra pro občanská a lidská práva, které zabezpečuje obhajobu, podporuje aktivismus poškozených romských žen a monitoruje lidská práva a strategické soudní spory na toto téma od roku 2002. Během svého mise zaměřené na zjištění skutečností na východním Slovensku zástupci tohoto centra uskutečnili hloubkové rozhovory s 230 romskými ženami ve 40 obcích, z nichž 110 bylo nedobrovolně sterilizováno, a s poskytovateli zdravotních služeb. Svůj výzkum shrnuli ve zprávě pod názvem *Telo i duša*.³³ Většina případů se týkala romských žen při druhém porodu prováděným císařským řezem. Vyskytly se případy, kdy se sterilizací nebyl udělen žádný souhlas, jakož i případy, kdy byly nezletilé sterilizovány bez

---

³³ „Telo i duša: Násilné sterilizácie a ďalšie útoky na reprodukčnú slobodu Rómov na Slovensku, Centrum pre reprodukčné práva a Poradna pre občianske a ľudské práva s odbornou pomocou Iny Zoon“ [Tělo i duše: Násilné sterilizace a další útoky na reprodukční svobodu Romů na Slovensku, Centrum pro reprodukční práva a Poradna pro občanská a lidská práva s odbornou pomocí Iny Zoon], 2003, <http://www.reproductiverights.org/sites/crr.civicactions.net/files/documents/bo_slov_part1.pdf>.

souhlasu jejich zákonných zástupců. K poslednímu takovému případu na Slovensku, o němž se ví, došlo v roce 2002, a tato praxe se datuje od časů komunistické éry bývalého Československa.

Na Slovensku bylo v těchto případech zahájeno 12 soudních řízení, z nichž osm vyústilo v odvolání k Ústavnímu soudu a pět z nich se dostalo k Evropskému soudu pro lidská práva. Trestní stíhání zahájené v těchto případech bylo zrušeno s konstatováním, že nedošlo ke spáchání „žádného zločinu“. Mnoho občanskoprávních žalob bylo zamítnuto, protože soudy převzaly odůvodnění lékařských odborníků, že sterilizace je „život zachraňující“ zákrok.³⁴ Bylo shledáno několik porušení zákona a náhrada za ně se pohybovala od 1.500 EUR do 17.000 EUR. Jediným porušením, které kdy nalezl Ústavní soud, bylo porušení práva na soudní proces v přiměřené lhůtě.

V rozhodnutích Evropského soudu pro lidská práva v právní věci *K.H. a ostatní proti Slovensku*, *V.C. proti Slovensku*, *N.B. proti Slovensku*, a *I.G. a ostatní proti Slovensku* soud konstatoval porušení článku 3 (zákazu mučení) a článku 8 (práva na rodinný život), ale odmítl posoudit otázku diskriminace. Soudem přiznané odškodnění jednotlivým ženám se pohybuje od 27.000 EUR do 31.000 EUR. Podle Vandy Durbákové jsou tyto případy na Slovensku jen „špičkou ledovce“.

Překážky, které oběti musejí překonat, aby se domohly přístupu ke spravedlnosti, zahrnují zdouhavé soudní řízení, uplynutí promlčecí doby, bránění v přístupu ke zdravotnické dokumentaci, dilema, koho pohnat k odpovědnosti za porušení zákona, skutečnost, že se právní forma mnoha nemocnic v mezidobí změnila, náklady řízení a omezenou dostupnost bezplatné právní pomoci. Soudní spory obětí nedobrovolné sterilizace na Slovensku byly podle jejich slov vedeny výhradně nevládními organizacemi.

Vanda Durbáková uzavřela svou prezentaci tím, že zdůraznila, že tyto případy poskytují jen letmý pohled na daleko rozšířenější praxi, kterou soudy nejsou schopny zcela uznat. Věří, že státy by měly přijmout všechna nezbytná opatření na vyšetření této praxe v plném rozsahu a zavést komplexní kompenzační mechanismus pro všechny nedobrovolně sterilizované romské ženy na Slovensku a v České republice.

Další příspěvek „Kroky prováděné ze strany státních orgánů na zajištění spravedlnosti pro oběti“ přednesl Marek Szilvási, výzkumný pracovník a obhájce Evropského centra pro práva Romů (ERRC) v Budapešti. Marek Szilvási uvedl, že poté, co česká vláda loni na podzim odmítla přiznat kompenzace, byl předseda vlády Sobotka požádán Radou Evropy o vysvětlení. Jeho odpověď komisaři Rady Evropy pro lidská práva byla zveřejněna a její obsah byl na začátku tohoto roku tlumočen Výboru OSN pro odstranění diskriminace žen (CEDAW), a sice že postup *ex gratia* nepředstavuje efektivní prostředek nápravy, ale že opravným prostředkem jsou individuální žaloby u soudu a že vláda proto plánuje navrhnout opatření „usnadňující“ ženám podání takových žalob. Když podle Marka Szilvásiho Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen (CEDAW) požádal vládu o bližší vysvětlení, delegace údajně prohlásila, že vláda není povinna sdělovat své úvahy, ale že jedním z důvodů je, že

---

³⁴ Sterilizace ve skutečnosti nikdy nepředstavuje neodkladný lékařský výkon podle společného prohlášení o tom, jak eliminovat nucenou, vynucenou a jinak nedobrovolnou sterilizaci ve veřejném zdravotnictví vydaném sedmi agenturami OSN. Viz „Eliminating forced, coercive and otherwise involuntary sterilization, An interagency statement“ [„Odstranění nucené, vynucené a jinak nedobrovolné sterilizace“], OHCHR, UN Women, UNAIDS, UNDP, UNFPA, UNICEF a WHO, květen 2014, <http://www.who.int/reproductivehealth/publications/gender_rights/eliminating-forced-sterilization/en/>.

pro tyto žaloby nejsou k dispozici dostatečné důkazy. Marek Szilvási poznamenal, že právě toto dilema je jedním z argumentů, aby došlo k ulehčení důkazního břemena, čehož by se dalo dosáhnout postupem *ex gratia*.

Marek Szilvási řekl, že v případě Slovenska ministerstvo spravedlnosti uznalo rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva a vyjádřilo politování nad jednotlivými případy týkajícími se těchto škod, které podle tohoto ministerstva byly údajně způsobeny vadnou legislativou, a nikoli pochybením ze strany lékařů. Podle Szilvásiho nebyl nikdo pohnán k odpovědnosti.

Marek Szilvási uvedl, že některých pozitivních kroků k nápravě bylo dosaženo díky intenzivní advokacii. Kontroverzní vyhláška o sterilizacích v České republice, podle níž došlo ke způsobení většiny těchto škod, byla zrušena, a zdá se, že se tyto praktiky postupně přestaly uplatňovat, ačkoli Evropské centrum pro práva Romů (ERRC) v současné době zastupuje ženu, která byla nedobrovolně sterilizována v roce 2008. Česká vláda sice v roce 2009 vyjádřila své politování, ale opět jen za „individuální pochybení“.³⁵

S odkazem na zmínku ombudsmana o osobách nedobrovolně sterilizovaných před rokem 1991 a po něm, mezi kterými se začalo rozlišovat na základě jeho „Závěrečného stanoviska“ z roku 2005, Marek Szilvási poznamenal, že v novějších českých vládních dokumentech, včetně návrhu zákona z podzimu roku 2015, který se měl týkat období od roku 1966 do roku 2012, se tento rozdíl již nevyskytuje. Poznamenal také, že tři případy nedobrovolné sterilizace proti České republice byly Evropským soudem pro lidská práva prohlášeny za přípustné a před vynesením rozsudku ve věci samé je vláda urovnala mimosoudně a vyplatila každé stěžovatelce 10.000 EUR.

Marek Szilvási také poznamenal, že mimo území České republiky bylo tomuto problému na mezinárodní úrovni věnováno hodně pozornosti a bylo vydáno více než 12 závěrečných doporučení všech příslušných dohlížitelských orgánů OSN založených na základě mezinárodních smluv³⁶ a angažovala se v tom i Rada Evropy. Podle Marka Szilvásiho jsou

---

³⁵ USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ze dne 23. listopadu 2009 č. 1424 k Podnětu ministra pro lidská práva ke sterilizacím žen v České republice provedeným v rozporu s právem. V článku II tohoto usnesení se praví: „Vláda... II. vyslovuje politování nad zjištěnými individuálními pochybeními při provádění sterilizací v rozporu se směrnicí Ministerstva zdravotnictví ČSR LP-252.3-19.11.1971, o provádění sterilizace...“), <<http://www.vlada.cz/assets/ppov/rfp/aktuality/USNESENI-VLADY.pdf>>.

³⁶ UN General Assembly, “Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women” [Valné shromáždění OSN, „Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen“], 25. srpna 2006, <<http://www.refworld.org/docid/3ae6b3970.html>>; “Concluding comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Czech Republic” [„Závěrečná doporučení Výboru k odstranění diskriminace žen: Česká republika“], UN CEDAW, třicáté šesté zasedání, 7. – 25. srpna 2006, CEDAW/C/CZE/CO/3, odst. 23 <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fCZE%2fCO%2f3&Lang=en>; “Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Czech Republic”, UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) [„Závěrečná doporučení Výboru pro odstranění rasové diskriminace, Česká republika“], Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace (CERD), 11. dubna 2007, CERD/C/CZE/CO/7, odst. 14, <<http://www.refworld.org/docid/46484d2d2.html>>; UN General Assembly, “International Covenant on Civil and Political Rights” [Valné shromáždění OSN, „Mezinárodní úmluva o občanských a politických právech“], 16. prosince 1966, <<http://www.refworld.org/docid/3ae6b3aa0.html>>; “Concluding observations on the third periodic report of the Czech Republic”, UN Human Rights Committee [„Závěrečná doporučení k třetí periodické zprávě České republiky“], Výbor OSN pro lidská práva, 22. srpna 2013, <<http://www.refworld.org/publisher,HRC,CONCOBSERVATIONS,CZE,3f8d4ae94,0.html>>.

poslední doporučení Výboru OSN pro odstranění diskriminace žen (CEDAW) české vládě ve věci poskytnutí náhrady obětem za tuto újmu k určení odpovědnosti velice důrazná.

Účastníci pak diskutovali o skutečnosti, že Evropský soud pro lidská práva zatím neřešil otázku diskriminace v těchto případech na základě etnického původu nebo pohlaví. Bylo řečeno, že to ovlivnilo chápání této problematiky na Slovensku, protože slovenská vláda údajně využila tuto skutečnost k tvrzení, že tyto incidenty byly případy individuálního pochybení jednotlivých lékařů a nemají systémovou povahu.

Jednání III: Definování možností pro další postup a doporučení

Lia Nadaraia, členka Výboru OSN pro odstranění diskriminace žen (CEDAW), poté přednesla Závěrečná doporučení k šesté periodické zprávě České republiky. Lia Nadaraia vysvětlila, že Česká republika je druhou zemí, kterou navštívila od doby svého zvolení do tohoto výboru v roce 2015. Řekla, že plné uznání lidských práv stále není u konce a že postkomunistické země při podávání zpráv o nucených sterilizacích v průběhu let opakovaně tvrdily tomuto výboru, že tento problém souvisí s komunistickou érou, a tudíž už to žádný problém není. Lia Nadaraia zdůraznila, že Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen (CEDAW) dvakrát upozornil českou vládu na význam odškodnění obětí a uznání těchto pochybení. Nejnovější zpráva tohoto výboru je už třetí zprávou, v níž Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen (CEDAW) musí důrazně uvést svá doporučení k této problematice, která zahrnují přijetí právního rámce pro finanční kompenzaci obětem nucené a nedobrovolné sterilizace. Lia Nadaraia zdůraznila, že toto doporučení bylo jednomyslně přijato.

Další prezentaci „Spravedlnost a odškodnění obětem: Co musí vláda udělat?“ přednesla Elena Gorolová, mluvčí Spolku romských žen poškozených nucenou sterilizací se sídlem v Ostravě v České republice. Řekla, že vláda musí přijmout opatření k nápravě pro oběti, a označila komunikaci ze strany vlády vůči obětem jako příslib jejich odškodnění, který však nebyl dodržen. Gorolová nemohla pochopit, proč vláda nejedná podle mnoha mezinárodních doporučení, jichž se jí k této problematice dostalo. A konečně uvedla, že není jasné, proč jsou to právě romské ženy, které mluví v České republice o tomto problému, když údajně i jiné osoby utrpěly tuto újmu, ale zdůraznila, že její spolek se domáhá náhrady pro všechny, kteří byli poškozeni.

Po jejích poznámkách následovalo shrnutí „Doporučení komisaře pro lidská práva Rady Evropy“ přednesené Claudií Lam, poradkyní Úřadu komisaře pro lidská práva Rady Evropy. Claudia Lam prohlásila, že rovnost mužů a žen, lidská práva Romů a ženská práva jsou všechno priority současného komisaře, který dne 6. října 2015 poslal dopis do České republiky, v němž píše, že nedobrovolná sterilizace představuje vážné porušení lidských práv, že obecné uznání tohoto problému českou vládou v roce 2009 byl jen první krok správným směrem a že zpráva předchůdce tohoto komisaře z roku 2011 uvádí, že většina obětí se v České republice nedomohla žádného účinného opravného prostředku, což je situace, která podle odborných zpráv nadále přetrvává. Komisař také připomněl vládě, že v roce 2011 vydal Výbor ministrů Rady Evropy „Pokyny k vymýcení beztrestnosti za závažná porušení

lidských práv“;³⁷ které stanovují, že vůči takovým obětem má zvláštní povinnosti a že pro ně musí zřídit efektivní odškodňovací mechanismus, který může zahrnovat rehabilitaci, náhradu škody, satisfakci, návrat k původnímu stavu a záruky neopakování.

Podle názoru komisaře pro lidská práva měl návrh zákona předložený české vládě loni na podzim potenciál k nápravě těchto porušení. Na jeho základě by došlo k vytvoření nezávislé odborné komise, která by posuzovala individuální žádosti a radila ministerstvu zdravotnictví, jak postupovat v otázce odškodnění. Každé ženě by se dostalo oficiální omluvy a bylo by jí poskytnuto odškodnění a rehabilitace (umělá inseminace nebo léčba neplodnosti) zdarma ve lhůtě tři let, během níž by tyto oběti mohly požádat o reparace. Nicméně ke komisařově lítosti se česká vláda rozhodla zákon nepřijmout. Komisař vyzval vládu, aby od tohoto projektu neupouštěla, a požádal o další informace o postoji vlády, na což mu odpověděl předseda vlády. Komisař pak tuto korespondenci publikoval online.

V publikaci Rady Evropy z roku 2012 nazvané *Lidská práva Romů a kočovníků v Evropě*³⁸ se členským státům Rady Evropy všeobecně doporučuje, aby veřejně uznaly případy nedobrovolné sterilizace, vyjádřily za ni lítost, přijaly za ně odpovědnost a zřídily účinné mechanismy na jejich nápravu. Členské státy by měly brát v úvahu překážky v přístupu ke spravedlnosti pro tyto oběti, jako například zničení jejich zdravotnická dokumentace a pocity studu navozující citové trauma při odhalení této újmy, měly by stanovit přiměřené lhůty pro proces nápravy, měly by poskytnout pomoc obětem včetně odškodnění *ex gratia* za nároky, které už nelze soudně vymáhat z důvodů uplynutí promlčecí doby, a měly by zabránit budoucímu porušování stanovením jasných požadavků pro získání informovaného souhlasu a postihem těch, kdo nesou odpovědnost.

Pokud jde o Slovensko, komisař ve své zprávě ze dne 13. října 2015 (bod 65) zdůrazňuje, že většina obětí nebyla kompenzována, komisař lituje, že tato otázka nebyla zcela dořešena, žádá o jednotné standardy, které by se používaly k získání svobodného a informovaného souhlasu, a žádá orgány, aby za tuto újmu přijaly odpovědnost. Pokud jde o Švédsko, komisař v první zprávě o této otázce uznal, že vytvoření komise pro odškodnění bylo pozitivním krokem; ve vztahu k Norsku komisař zase ocenil komplexní přístup, který tato země zvolila, když v roce 2011 zřídila veřejnou komisi usilující o společné pochopení minulých křivd a zneužívání.

Na posledním místě Claudia Lam poznamenala, že existuje relativně nová norma, již by si měli být všichni vědomi, a to „Úmluva o prevenci a boji proti domácímu násilí a násilí na ženách“ přijatá roku 2011 Radou Evropy (dále jen Istanbulská úmluva), která v článku 39 požaduje kriminalizaci nedobrovolné sterilizace. Cílem této úmluvy je respektovat práva žen tím, že jim bude umožněno svobodně rozhodovat o počtu a době narození svých dětí a bude jim zajištěn přístup k příslušným informacím. Tato úmluva je zatím v procesu ratifikace členskými státy.

---

³⁷ “Eradicating impunity for serious human rights violations. Guidelines and reference texts”, Directorate General of Human Rights and Rule of Law, Council of Europe [„Vymýcení beztrestnosti za závažná porušení lidských práv. Pokyny a referenční texty“, Generální ředitelství pro lidská práva a právní stát, Rada Evropy], 2011, <https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Publications/Impunity_en.pdf>.

³⁸ “Human rights of Roma and Travellers in Europe”, Council of Europe Publications [„Lidská práva Romů a kočovníků v Evropě“, publikace Rady Evropy], 2012, <https://www.coe.int/t/commissioner/source/prems/prems79611_GBR_Cou v Human Rights Of Roma_WEB.pdf>.

Další prezentací byla „Doporučení Rady vlády ČR pro záležitosti romské menšiny“ přednesená Lucií Fukovou, členkou Rady vlády ČR pro záležitosti romské menšiny pocházející z řad občanské společnosti. Lucie Fuková řekla, že příklady Norska, Švédska a Švýcarska byly inspirující a poznamenala, že v České republice existuje velmi málo informací o procesu, který v roce 2015 vedl vládu k zamítnutí návrhu zákona. Řekla, že se bude snažit navrátit otázku odškodnění do vládní agendy a poznamenala, že již dříve upozornila na skutečnost, že stát obětem nedobrovolné sterilizace neposkytuje vůbec žádnou formu podpory.

Podle Lucie Fukové se diskuse o této problematice mezi ministerstvy točily do značné míry kolem argumentů, který z nich nese větší „vinu“ za výskyt této újmy, což je přístup, který označila za neproduktivní. Lucie Fuková na závěr vyjádřila svůj názor, že by vláda jako celek měla vyhlásit jednomyslnou podporu odškodnění osobám, které utrpěly tuto újmu.

Martin Martínek, vedoucí oddělení Kanceláře Rady vlády ČR pro záležitosti romské menšiny a vedoucí sekretariátu Rady vlády ČR pro národnostní menšiny promluvil jménem Kanceláře ministra vlády České republiky pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu o budoucích krocích, které vláda chystá. Poté, co poděkoval OBSE za uspořádání této konference, poznamenal, že se v roce 2009 vláda obětem nedobrovolné sterilizace omluvila. Vzhledem k tomu, že vláda loni na podzim odmítla návrh zákona o odškodnění, řekl, že jeho úřad „poskytuje prostor“ pro aktéry občanské společnosti, aby vyjádřili své požadavky v této věci, a zřídil Pracovní skupinu pro odškodnění Romů,³⁹ aby našel „alternativní“ způsoby pro její řešení.

Účastníci podotkli, že je v současné době těžké si představit, že by v České republice bylo možné shromáždit 100.000 podpisů pod petici na podporu odškodnění těchto obětí, jako tomu bylo v případě odškodnění obětí povinných opatření ve Švýcarsku. Také se zeptali, kdo přesně v ostatních zemích převzal iniciativu na vytvoření nezávislé vyšetřovací komise a zda by si české úřady dokázaly představit například ministerskou nebo parlamentní komisi. Účastníci se také zeptali, zda se romské ženy snažily navázat spojení s ostatními skupinami obětí.

Bylo řečeno, že ve švýcarském případě nastal zlom během druhé pamětní akce v roce 2013, organizované Spolkovým úřadem pro justici, kterou doprovázelo předložení výsledků lidové iniciativy parlamentu a promítání filmu o „smluvních dětech“ (dětech vykořisťovaných v práci). Všechny zúčastněné strany údajně spolupracovaly a koordinovaly své informace, a existovala jasná ochota vlády se ujmout vedení. Poté zaznělo, že mechanismy jako „expertní komise“ nebo „pracovní skupiny“ obvykle nejsou efektivní. Iniciativy občanské společnosti mohou poskytnout podporu, ale bez konstruktivní spolupráce ze strany státu bude mnohem obtížnější se s touto problematikou vyrovnat. Ve Švýcarsku se iniciativa občanů takticky zaměřila na jednu podmnožinu všech poškozených skupin, vůči níž se vytvořil největší společenský konsensus na jejich kompenzaci, a sice na osoby, které byly zadrženy správními orgány. Zde bylo nejsnazší získat souhlas pro federální zákon na rehabilitaci jednotlivých obětí, který připravil cestu pro ostatní kategorie poškozených. Oběti ze všech kategorií byly zastoupeny u kulatého stolu, který do roka vydal svou zprávu o praktických opatřeních, jež je třeba přijmout.

---

³⁹ Pracovní skupina pro odškodnění Romů.

Účastníci poznamenali, že Romky z České republiky a Slovenska, které se staly oběťmi nedobrovolné sterilizace, se setkaly, aby si navzájem vyměnily zkušenosti, a navštěvují se, ale že ženy z neromské populace spolek romských žen v Ostravě příliš často nekontaktují. Údajně ty, které tak učinily, se odmítly připojit, když si uvědomily, že všechny ostatní ženy v tomto spolku jsou Romky.

Účastníci také poznamenali, že je politováníhodné, že je tak málo vstupů od české vlády. Bylo navrženo, aby Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen (CEDAW) a Rada Evropy podpořily vznik nezávislého orgánu, možná dokonce mezinárodního, který by zkoumal, jaký objem by kompenzace pro oběti této újmy představovaly. Účastníci se také dotázali, zda by vláda nemohla uspořádat setkání na vysoké úrovni se švédskými úřady za účelem výměny zkušeností na toto téma. Bylo zmíněno, že existuje proces šetření v rámci Výboru OSN pro odstranění diskriminace žen (CEDAW), i skutečnost, že probíhá nějaké oficiální šetření zkušeností žen se zdravotním postižením v České republice s nedobrovolnou sterilizací.

Bylo konstatováno, že korespondence mezi komisařem Rady Evropy pro lidská práva a českými úřady byla zveřejněna proto, aby ji mohli využít obhájci odškodnění. Argumenty vlády o nedostatku důkazů pro tyto případy byly označeny za nepřesvědčivé, protože systémy *ex gratia*, jako byl onen navrhovaný, existují právě proto, aby se zmírnilo důkazní břemeno vyžadované soudy. Účastníci konstatovali, že vzhledem k tomu, že u soudního řízení není žádná záruka úspěchu a že může trvat třeba deset let, nepředstavuje přiměřený opravný prostředek pro oběti, který by mohly uplatnit.

Účastníci poznamenali, že Švédsko údajně začalo reagovat na problematiku nedobrovolných sterilizací po medializaci příběhů žen, v nichž jejich etnický původ nebyl zdůrazněn. Bylo navrženo, že rozšíření zaměření na ženy jako takové by mohlo vést ke společenské podpoře odškodnění.

Účastníci diskutovali o potřebě politické vůle a o tom, jak po ní vytvořit společenskou poptávku. Někteří poznamenali, že „změna paradigmatu“, k níž došlo v evropské historiografii, jak bylo zmíněno dříve v průběhu dne, ještě Českou republiku jako stát nezasáhla, protože ta podle některých účastníků stále popírá svou odpovědnost. Problematika nápravy této újmy zůstala nedořešena po celá desetiletí a je jedním z nejdéle trvajících nevyřešených problémů, kterým Romové čelí; bylo řečeno, že jedna z obětí, které podaly stížnost u veřejného ochránce práv, mezitím zemřela. Účastníci rovněž poznamenali, že bylo podniknuto několik pokusů žalovat Českou republiku za zločiny proti lidskosti za tuto újmu, ale průběh těchto snah je neznámý.

Účastníci poznamenali, že o nedobrovolné sterilizaci romských žen se v České republice příliš nepsalo, a to zejména v lékařské literatuře; údajně o této otázce existují jen čtyři odborné články a je jasné, že stejný nedostatek výzkumu existuje i na Slovensku. Někteří účastníci poznamenali, že k zaplnění těchto mezer je třeba pevné akademické platformy.

IV. ZÁVĚRY

Účastníci konference zdůraznili, že neexistence odškodnění zůstává překážkou a má zásadní význam proto, aby se obětem nedobrovolné a nucené sterilizace dostalo spravedlnosti. V této souvislosti vyzvali české úřady, aby podnikly okamžité kroky k realizaci doporučení Výboru OSN pro odstranění diskriminace žen (CEDAW) z roku 2006, 2010 a 2016, Výboru OSN pro

odstranění rasové diskriminace (CERD) z roku 2007, 2011 a 2015, Výboru OSN pro lidská práva z roku 2007 a 2013, Výboru OSN proti mučení z roku 2012 a Rady OSN pro lidská práva z roku 2008.⁴⁰ Tyto orgány OSN pro lidská práva založené na základě mezinárodních smluv opakovaně doporučují, aby české úřady zřídily účinný mechanismus pro odškodnění všech obětí nedobrovolné sterilizace, poskytly pomoc těmto obětem v získání přístupu k jejich osobní zdravotnické dokumentaci, zřídily nezávislý výbor pro zkoumání škod způsobených praktikami nedobrovolné a nucené sterilizace, zajistily volný a plný přístup k sexuální a reprodukční zdravotní péči pro romské ženy a dívky, stíhaly a adekvátně potrestaly osoby odpovědné za nedobrovolné a nucené sterilizace a přijaly veškerá nezbytná opatření, aby zajistily, že zdravotnický personál a poskytovatelé sociálních služeb nebudou vyvíjet žádný další tlak / provádět nekalé praktiky.

V tomto ohledu jsou pro Českou republiku dobrým příkladem zkušenosti s řešením případů porušování lidských práv a nekalých praktik v minulosti včetně nedobrovolné a nucené sterilizace z jiných zemí, jako je Norsko, Švédsko a Švýcarsko.

Vzorem se mohou stát zejména zavedené mechanismy pro zajištění důkazních prostředků a vytvoření archivů (zajištění ochrany osobních údajů obětí), ustanovení nezávislých orgánů za účelem shromažďování informací, vyšetřování a příprava nezávislé zprávy o porušování lidských práv a fyzické a citové újmě způsobené obětem, vytvoření dialogu mezi úřady a oběťmi nebo zástupci skupin obětí (například vytvořením národního kulatého stolu) a podporou kampaní a vzdělávacích aktivit s cílem zvýšit povědomí o minulých křivdách u většinové společnosti. Účastníci se shodli, že tyto kroky by v České republice představovaly další postup vpřed.

Dále účastníci uznali, že aby byly zahrnuty všechny oběti, které byly poškozeny a které si zaslouží spravedlnost, je zásadní podpořit organizace občanské společnosti založené poškozenými romskými ženami a vybudovat širší koalici složenou z dalších skupin poškozených osob. Současně bylo vyjádřeno společné porozumění, že pro další prosazování a řízení tohoto procesu odškodnění pro oběti nedobrovolné a nucené sterilizace je třeba silného politického vedení.

Účastníci vzali na vědomí oficiální omluvu ze strany české vlády v roce 2009, ale zdůraznili, že je třeba jít nad rámec symbolického gesta a převzít odpovědnost za zajištění spravedlnosti obětem, a to i prostřednictvím hmotného odškodnění a zahájení procesu na zvýšení povědomí veřejnosti o těchto porušeních. Osvětové kampaně a vzdělávací iniciativy zaměřené na praktické lékaře by rovněž sloužily jako nástroj působící proti rasismu a diskriminaci a ukázaly by široké veřejnosti, že nedobrovolné a nucené sterilizace porušují lidskou důstojnost člověka.

---

⁴⁰ Přehled závěrů a doporučení orgánů založených na základě mezinárodních smluv viz Příloha III této zprávy.

PŘÍLOHA I: POŘAD JEDNÁNÍ

Nedobrovolná a nucená sterilizace romských žen: Spravedlnost a odškodnění obětem v České republice V Praze dne 1. června 2016

9:00 – 9:45

Zahájení

Uvítání a zahajovací projev – *Mirjam Karoly, hlavní poradkyně pro záležitosti Romů a Sintů / Vedoucí CPRSI, OSCE/ODIHR*

Zahajovací projev – *Soraya Post, poslankyně Evropského parlamentu*

Zahajovací projev – *Elena Gorolová, Spolek romských žen poškozených nucenou sterilizací*

Zahajovací projev – *Alexander Barrasso, Velvyslanectví USA v Praze*

9:45– 10:00

Přestávka na kávu

10:00 – 11:30

Jednání I: Zkušenosti s mechanismy na nalezení pravdy a přístupu ke spravedlnosti pro oběti nedobrovolné nebo nucené sterilizace a dalšího porušování lidských práv v Evropě

Moderátorka: Mirjam Karoly, hlavní poradkyně pro záležitosti Romů a Sintů / Vedoucí CPRSI, OSCE/ODIHR

Vládní opatření přijatá pro uznání a rehabilitaci obětí povinných sociálních opatření: případ Švýcarska
Luzius Mader, Spolkový úřad pro justici, Švýcarsko

Řešení nedobrovolné sterilizace, zneužívání a porušování práv Romů ve Švédsku

Maija Runcis, Stockholmská universita, Švédsko

Mechanismus Norska pro odškodnění norským kočovným obětem nedobrovolné sterilizace
Ragnhild Nordvik, Universita v Oslu, Právnická fakulta

Diskuse

11:30 – 13:00

Jednání II: Historie nedobrovolné a nucené sterilizace romských žen v bývalém Československu a opatření realizovaná s cílem zajistit spravedlnost pro oběti

Moderátorka: *Tatjana Perić, poradkyně pro záležitosti Romů a Sintů / zástupkyně vedoucí CPRSI, OSCE/ODIHR*

Nedobrovolná a nucená sterilizace romských žen v České republice
Lucie Rybová, ředitelka, Český helsinský výbor

Nedobrovolná a nucená sterilizace romských žen na Slovensku a iniciativy na zajištění spravedlnosti obětem
Vanda Durbáková, Slovenské centrum pro občanská a lidská práva

Kroky prováděné ze strany státních orgánů na zajištění spravedlnosti pro oběti
Marek Szilvási, výzkumný pracovník a obhájce, Evropské centrum pro práva Romů

Diskuse

13:00 – 14:00

Přestávka na oběd

14:00 – 15:30

Jednání III: Definování možností pro další postup a doporučení

Moderátor: Claude Cahn, poradce pro lidská práva, OHCHR

Závěrečná doporučení k šesté periodické zprávě České republiky
Lia Nadaraia, členka Výboru OSN pro odstranění diskriminace žen (CEDAW)

Spravedlnost a odškodnění obětem: Co musí vláda udělat?
Elena Gorolová, Spolek romských žen poškozených nucenou sterilizací

Doporučení komisaře pro lidská práva Rady Evropy
Claudia Lam, poradkyně, Úřad komisaře pro lidská práva Rady Evropy

Doporučení Rady vlády ČR pro záležitosti romské menšiny
Lucie Fuková, členka Rady vlády ČR pro záležitosti romské menšiny

Budoucí kroky české vlády
Zástupce vlády ČR (bude doplněno)

Diskuse

15:30 – 16:00

Závěr

PŘÍLOHA II: SEZNAM ÚČASTNÍKŮ

Č.	Jméno	Organizace	Země
1.	Elena Gorolová	<i>Spolek romských žen poškozených nucenou sterilizací</i>	<i>Česká republika</i>
2.	Nataša Botošová	<i>Spolek romských žen poškozených nucenou sterilizací</i>	<i>Česká republika</i>
3.	Marie Žigová	<i>Spolek romských žen poškozených nucenou sterilizací</i>	<i>Česká republika</i>
4.	Maria Čojevová	<i>Spolek romských žen poškozených nucenou sterilizací</i>	<i>Česká republika</i>
5.	Kumar Vishwanathan	<i>Vzájemné soužití</i>	<i>Česká republika</i>
7.	Jelena Silajdžić	<i>Slovo 21</i>	<i>Česká republika</i>
8.	Michal Miko	<i>Slovo 21</i>	<i>Česká republika</i>
9.	Lucie Rybová	<i>Český helsinský výbor</i>	<i>Česká republika</i>
10.	Kateřina Červená	<i>Liga lidských práv</i>	<i>Česká republika</i>
11.	Štěpán Vidím Drahokoupil	<i>Open Society Fund Prague</i>	<i>Česká republika</i>
12.	Ruben Pellar	<i>Výzkumný pracovník</i>	<i>Česká republika</i>
13.	Gwendolyn Albert	<i>Aktivistka za lidská práva</i>	<i>Česká republika</i>
14.	Lucie Fuková	<i>Rada vlády ČR pro záležitosti romské menšiny</i>	<i>Česká republika</i>
15.	Vanda Durbáková	<i>Slovenské centrum pro občanská a lidská práva (Poradna)</i>	<i>Slovensko</i>
16.	Gabriela Hrabanova	<i>Evropská síť romských základních organizací (ERGO)</i>	<i>Belgie</i>
17.	Karolina Mirga Danek	<i>ternYpe – Mezinárodní síť romské mládeže</i>	<i>Polsko</i>
18.	Marek Szilvási	<i>Evropské centrum pro práva Romů (ERRC)</i>	<i>Maďarsko</i>
19.	Adriana Lamačková	<i>Centrum pro reprodukční práva</i>	<i>Velká Británie</i>
20.	Soraya Post	<i>Evropský parlament</i>	<i>Švédsko</i>
21.	Maija Runcis	<i>Stockholmská universita</i>	<i>Švédsko</i>
22.	Luzius Mader	<i>Spolkový úřad pro justici</i>	<i>Švýcarsko</i>
23.	Ragnhild Nordvik	<i>Universita v Oslu, Právnická fakulta</i>	<i>Norsko</i>
24.	Lia Nadaraia	<i>Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen (CEDAW)</i>	<i>Gruzie</i>
25.	Claude Cahn	<i>Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva</i>	<i>Srbsko</i>

		<i>(OHCHR)</i>	
26.	Claudia Lam	<i>Úřad komisaře pro lidská práva Rady Evropy</i>	<i>Francie</i>
27.	Barbora Rittichová	<i>Ministerstvo spravedlnosti</i>	<i>Česká republika</i>
28.	Pavla Špondrová	<i>Ministerstvo práce a sociálních věcí</i>	<i>Česká republika</i>
29.	Lucie Viktorinová	<i>Ministerstvo práce a sociálních věcí</i>	<i>Česká republika</i>
30.	Barbora Cardona Ševčíková	<i>Ministerstvo zahraničních věcí</i>	<i>Česká republika</i>
31.	Martin Martinek	<i>Kancelář ministra vlády České republiky pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu</i>	<i>Česká republika</i>
32.	Anna Šabatová	<i>Veřejná ochránkyně práv (ombudsmanka)</i>	<i>Česká republika</i>
33.	Alexander Barrasso	<i>Velvyslanectví USA Praha</i>	<i>Česká republika</i>
34.	Helena Markusová	<i>Velvyslanectví USA Praha</i>	<i>Česká republika</i>
35.	Mirjam Karoly	<i>Úřad pro demokratické instituce a lidská práva OBSE</i>	<i>Polsko</i>
36.	Tatjana Perić	<i>Úřad pro demokratické instituce a lidská práva OBSE</i>	<i>Polsko</i>
37.	Idaver Memedov	<i>Úřad pro demokratické instituce a lidská práva OBSE</i>	<i>Polsko</i>
38.	Vladimíra Šefranka	<i>Tlumočnice</i>	<i>Česká republika</i>
39.	Lucie Lukavská	<i>Tlumočnice</i>	<i>Česká republika</i>
40.	Adam Szoppe	<i>Novinář</i>	<i>Švédsko</i>
41.	Veli Brijani	<i>Novinář</i>	<i>Švédsko</i>

PŘÍLOHA III: DOPORUČENÍ MEZINÁRODNÍCH ORGÁNŮ OSN PRO LIDSKÁ PRÁVA

Výbor OSN proti mučení (UN Committee against Torture = CAT)

„Závěrečná doporučení Výboru proti mučení: Česká republika“, UN CAT, 7. května – 1. června 2012,

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2fC%2fCZE%2fCO%2f4-5&Lang=en>.

Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen (UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women = CEDAW)

„Závěrečné komentáře Výboru pro odstranění diskriminace žen: Česká republika“, Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen, 7. – 25. srpna 2006,

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fCZE%2fCO%2f3&Lang=en>.

„Závěrečná doporučení Výboru pro odstranění diskriminace žen: Česká republika“, Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen, 4. – 22. října 2010,

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fCZE%2fCO%2f5&Lang=en>.

„Závěrečná doporučení Výboru pro odstranění diskriminace žen: Česká republika“, Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen, 14. března 2016,

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fCZE%2fCO%2f6&Lang=en>.

Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace (UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination = CERD)

„Závěrečná doporučení Výboru pro odstranění rasové diskriminace, Česká republika“, Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace, 19. února – 9. března 2007,

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD%2fC%2fCZE%2fCO%2f7&Lang=en>.

„Závěrečná doporučení Výboru pro odstranění rasové diskriminace, Česká republika“, Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace, 8. srpna – 2. září 2011,

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD%2fC%2fCZE%2fCO%2f8-9&Lang=en>.

„Závěrečná doporučení ke kombinované desáté a jedenácté periodické zprávě České republiky“, Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace, 25. září 2015,

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD%2fC%2fCZE%2fCO%2f10-11&Lang=en>.

Výbor OSN pro lidská práva (UN Human Rights Committee)

„Závěrečná doporučení Výboru pro lidská práva: Česká republika“, Výbor OSN pro lidská práva, 9. – 27. července 2007,
<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2fCZE%2fCO%2f2&Lang=en>.

„Závěrečná doporučení k třetí periodické zprávě České republiky“, Výbor OSN pro lidská práva, 22. srpna 2013,
<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2fCZE%2fCO%2f3&Lang=en>.

Rada OSN pro lidská práva (UN Human Rights Council)

„Zpráva pracovní skupiny ohledně všeobecného periodického hodnocení: Česká republika“, Rada OSN pro lidská práva, 23. května 2008,
<<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/czsession1.aspx>>.